

5. Жиреншин Ә. Алаш Орда тарихы. - Алматы: Қазақстан, 1996.
6. "Қазақ" газеті материалдары (1913–1918). - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2005. – <https://kazneb.kz/>
7. ҚР Ұлттық Ғылым Академиясы. Алаш қайраткерлерінің еңбектері. - Алматы: Ғылым, 2008. – <https://nabr.kz/>
8. Тілеухан, Ә. Ұлт саулығы жолындағы Алаш дәрігерлері. //Қазақстан тарихы журналы, 2018. <https://edu.e-history.kz/>–
9. Сейтқазы, А. Алаш зиялылары және медицина саласындағы қызметі. // Тарих және мәдениет журналы, 2019.
10. Әлихан Бөкейхан Алаш және денсаулық сақтау мәселелері туралы мақалалары.<https://abai.kz/>

БАҚЫТЖАН ҚАРАТАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫ: ҰЛТТЫҚ САНА МЕН ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ

Құспанова А. Е.

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.к., аға оқытушы Байбулсинова А.С.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

almow_98@mail.ru

Орал қ.

Андатпа: бұл мақалада қазақтың белгілі қайраткері, заңгер және ағартушы Бақытжан Қаратаев пен оның қазақ зиялылары арасындағы орны жан-жақты талданады. Автор тарихи деректер мен мұрағаттық материалдарды пайдалана отырып, Бақытжан Қаратаевтың ұлттық сана-сезімді оятудағы және қазақ халқының құқықтарын қорғаудағы қызметін сипаттайды. Мақалада сондай-ақ Қаратаевтың заңгер ретіндегі қызметі, оның ұлттық мүддені қорғаудағы рөлі және қазақ зиялыларымен бірге жүргізген қоғамдық қызметі қарастырылады. Оның идеялық мұрасы бүгінгі таңда да өзектілігін жоғалтпаған және тәуелсіз Қазақстанның дамуына негіз болатын рухани тірек ретінде маңызды. Бақытжан Қаратаев пен оның әулетінің ағартушылық және мәдениет саласындағы рөлі қазақ халқының рухани дамуына зор ықпал етіп, жас ұрпаққа үлгі болары сөзсіз. Мақаланың негізгі мақсаты – тарихи тұлғалар мен олардың әулеттерінің еңбегін зерделеу арқылы қазіргі жастарға тағылымды үлгі көрсету және ұлттық сананы нығайту.

Аннотация: в данной статье всесторонне анализируется место известного казахского деятеля, юриста и просветителя Бахытжана Каратаева среди казахской интеллигенции. Автор, используя исторические данные и архивные материалы, описывает вклад Каратаева в пробуждение национального сознания и защиту прав казахского народа. В статье также рассматривается деятельность Каратаева как юриста, его роль в защите национальных интересов и общественная деятельность, проведенная им вместе с другими казахскими интеллигентами. Его идейное наследие и сегодня сохраняет свою актуальность и служит духовной основой для развития независимого Казахстана. Образовательная и культурная деятельность Бахытжана Каратаева и его семьи оказывает значительное влияние на духовное развитие казахского общества и является примером для подрастающего поколения. Основная цель статьи — изучение трудов исторических личностей и их семей для того, чтобы показать современным молодым людям поучительный пример и укрепить национальное сознание.

Annotation: this article provides a comprehensive analysis of the place of the renowned Kazakh public figure, lawyer, and educator Bakhytzhhan Karataev among the Kazakh intelligentsia. Utilizing historical data and archival materials, the author describes Karataev's contribution to awakening national consciousness and protecting the rights of the Kazakh people. The article also discusses Karataev's work as a lawyer, his role in defending national interests, and the public activities he conducted together with other Kazakh intellectuals. His ideological heritage remains relevant today and serves as an important spiritual foundation for the development of an independent Kazakhstan. The educational and cultural contributions of Bakhytzhhan Karataev and his family have had a significant impact on the spiritual development of Kazakh society and serve as an example for future generations. The main goal of the article is to study the works of historical figures and their families to provide a valuable and instructive example for modern youth and to strengthen national identity.

Түйінді сөздер: қазақ зиялылары, Бақытжан Қаратаев, ұлттық сана, құқық қорғау, ағартушылық, қоғамдық қызмет, заңгер, тарихи мұра, идеялық тұғырлар.

Кіріспе: қазақ қоғамының саяси және мәдени дамуына үлкен үлес қосқан тарихи тұлғалар арасында Бақытжан Қаратаевтың орны ерекше. Қаратаев – алғашқы қазақ заңгерлерінің бірі әрі ұлт болашағы үшін аянбай еңбек еткен ұлы қайраткер. Ол өзінің өмірін қазақ халқының құқықтық, мәдени және саяси жағдайын жақсартуға арнады. Қаратаевтың өмірі мен оның әулетінің тарихы қазақ халқының ағартушылық пен ұлттық санасының қалыптасу кезеңдерімен тығыз байланысты.

Бақытжан Қаратаевтың қызметі Ресей империясы кезеңінде, қазақ жерінде үлкен саяси және әлеуметтік өзгерістер орын алған заманда өтті. Бұл өзгерістерге қарамастан, Қаратаев өз халқының құқықтары мен мүдделерін қорғауға бар күшін салды. Ол жер мәселесі, құқық теңдігі және білім алу құқығы үшін күресті. Оның көзқарастары мен идеялары отаршылдық жүйеге қарсы тұруға және қазақ қоғамының ұлттық санасын

оятуға бағытталды. Бұл орасан зор еңбектер қазақ халқының тәуелсіздікке деген ұмтылысын арттырды және сол кезеңде халықты жаңа идеялармен оятуға себеп болды.

Сонымен қатар, Қаратаев өз заманының көрнекті ағартушысы ретінде білім мен мәдениеттің маңыздылығын жоғары бағалады. Оның отбасы ағартушылықтың жаршысы болды, ал ұрпақтары бұл жолды жалғастырып, қазақ қоғамының мәдениетіне маңызды үлес қосты. Қаратаев әулеті ағартушылық қызметте белсенділік танытып, жастарға білім беру, ұлттық мәдениетті дамыту және қоғамдық өмірге белсене қатысу ісінде зор рөл атқарды. Бұл отбасының ағартушылық қызметі қазақ қоғамының рухани жаңғыруына негіз болып, жастарға үлгі боларлық маңызды бағдарға айналды.

Бұл мақалада Бақытжан Қаратаевтың өмір жолы, оның идеялары мен әулетінің тағылымы қарастырылады. Оның идеялық мұрасының қазіргі заманға әсері, сондай-ақ оның қоғамдық және саяси қызметінің маңызы көрсетіледі. Қаратаевтың тарихи тұлға ретінде қалдырған мұрасы және оның әулетінің қоғамдық дамуға қосқан үлесі қазақ халқының рухани және мәдени жаңғыруындағы маңызды қадамдар ретінде қарастырылады. Бақытжан Қаратаевтың өмірі – ұлттық рухты жаңғыртудың, ұлттық сананы нығайтудың, және мәдени мұраның маңыздылығын көрсету тұрғысынан өшпес үлгі бола алады.

Негізгі бөлім

Бақытжан Қаратаевтың өмірбаяны мен қоғамдық қызметі

Бақытжан Қаратаев 1860 жылы қазіргі Батыс Қазақстан облысында дүниеге келген. Ол Санкт-Петербург университетінің заң факультетін бітірген алғашқы қазақтардың бірі болды. Санкт-Петербургте білім алу сол кезеңдегі қазақ жастары үшін үлкен мүмкіндік еді, себебі Ресейдің орталығында білім алғандар өз халқының құқықтарын қорғауға қажетті білім мен тәжірибе жинайтын. Қаратаев заңгер ретінде қызмет етіп, қазақ халқының құқықтық сауаттылығын арттыруға зор үлес қосты [1, 205-6]. Ол Ресейдің Мемлекеттік Думасында қазақ халқының мүдделерін қорғап, патша үкіметінің отаршыл саясатына қарсы шықты. Оның назары жер мәселесіне, білім алу құқығына және ұлттық мәдениетті дамытуға бағытталды [2, 175-6]. Сонымен қатар, ол қазақ жерлерін отарлық саясаттан қорғау мақсатында жергілікті халықтың құқықтарын талап етті және жерге қатысты реформалардың әділ болуын көздеді. Оның бұл талпыныстары қазақ халқының ұлттық мүдделерін қорғауда маңызды рөл атқарды.

Қаратаев әулетінің ағартушылық қызметі

Бақытжан Қаратаевтың отбасындағы тәрбиенің негізі – білім мен мәдениеттің дамуы болды. Оның отбасы ағартушылық қызметке ерекше мән берді, балаларды оқыту және оларды ұлттық құндылықтарға бейімдеу басты мақсаттарының бірі болды. Қаратаевтың ұрпақтары қазақ әдебиеті, өнері мен ағартушылық саласында елеулі жұмыстар атқарды. Мысалы, оның немерелері ұлттық мектептер ашуға, мәдени шараларды ұйымдастыруға белсенді атсалысты [3, 122-6]. Қаратаев әулеті мәдени мұраларды сақтау және жаңа буынды ұлттық құндылықтарға бейімдеу жолында айтарлықтай белсенділік көрсетті. Олардың еңбектері қазіргі заманның рухани мұрасына айналып, қазақ мәдениетінің дамуына үлкен үлес қосты.

Қаратаев әулетінің ағартушылық қызметі – тек білім беру саласымен шектелмей, жалпы қоғамның рухани және мәдени дамуына да бағытталды. Олар ашқан мектептерде жастарды ұлттық рухта тәрбиелеп, қазақ халқының мәдениетін сақтап қалуға ерекше назар аударды. Бақытжан Қаратаевтың ағартушылық идеялары оның әулетінің қызметінде жалғасын тауып, қазақ мәдениетінің жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етті. Осы жолдағы қызметтері болашақ ұрпақ үшін рухани құндылықтардың негізін қалады.

Қаратаев мұрасының қазіргі замандағы өзектілігі

Бүгінгі таңда Бақытжан Қаратаев пен оның әулетінің еңбектері Қазақстанның тәуелсіздігін нығайту мен ұлттық сананы жаңғырту тұрғысынан ерекше маңызды болып отыр. Қаратаевтың идеялары демократиялық құндылықтарды дәріптеу, ұлттық мәдениетті дамыту және халықтың құқықтарын қорғауға бағытталған [4, 357-6]. Қаратаевтың еңбектері – тәуелсіздікке қол жеткізу жолындағы ұлттық сананы дамытуға бағытталған тарихи тәжірибелер ретінде ерекше бағаланады.

Бақытжан Қаратаевтың ұстанған демократиялық қағидалары, әділеттілік пен теңдікке деген талпыныстары қазіргі қазақ қоғамындағы әлеуметтік және саяси құндылықтармен үндеседі. Оның мұрасы ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, ұлттық рухты нығайтуға және мәдени құндылықтарды сақтауға зор әсерін тигізуде. Оның ағартушылық қызметі мен қоғамдық белсенділігі тек өз дәуірінің ғана емес, бүгінгі күннің де өзекті мәселелеріне жауап береді. Қаратаевтың заңгерлік білімі, халықтың құқықтарын қорғаудағы еңбектері және демократиялық құндылықтарға адалдығы – қазіргі тәуелсіз Қазақстанның іргетасын қалаған зиялы қауымның маңызды үлгісі.

Қазіргі Қазақстанда Қаратаевтың идеялары жас ұрпаққа тарихи сабақ ретінде ұсынылып, ұлттық сана-сезімді нығайту жолында маңызды рөл атқаруда. Оның мұрасы – ұлттық рухты сақтау, мәдениетті қорғау және қоғамның әлеуметтік дамуына ықпал ету. Ол қазақ халқының тарихи жадын сақтаудың және оны болашақ ұрпаққа жеткізудің жарқын үлгісін көрсетті. Қаратаев әулетінің еңбектері – қазақ мәдениеті мен рухани құндылықтарын жаңғырту мен сақтау тұрғысынан аса маңызды болып табылады.

Қорытынды

Қаратаев және оның әулетінің тарихы – қазақ халқының мәдени және Бақытжан Қаратаев және оның әулетінің тарихы – қазақ халқының рухани, мәдени, және саяси дамуының ажырамас бөлігі. Қаратаевтың өмірі мен қызметі қазақ халқының құқықтары мен мүдделерін қорғау жолындағы ерлік пен табандылықтың үлгісі болып табылады. Ол өз заманының ең күрделі мәселелеріне тікелей араласып, қазақ жерін отаршылдықтан

қорғау және халықтың ұлттық санасын ояту үшін күресті. Оның заңгер ретінде атқарған еңбектері мен саяси қайраткер ретіндегі белсенділігі қазақ тарихындағы маңызды беттерді айқындайды.

Қаратаев әулетінің ағартушылық қызметі де қазақ қоғамының мәдени және рухани дамуына үлкен үлес қосты. Әулет мүшелері білім беруді дамыту мен ұлттық мәдениетті қолдауға ерекше назар аударды. Қаратаевтың және оның әулетінің қызметтері қазақ халқының ағарту саласында, ұлттық құндылықтарды сақтауда және жастарды тәрбиелеуде орасан зор рөл атқарды. Олардың еңбегі жас ұрпаққа тағылым боларлық үлгі болып, рухани мұраның негізгі бөлігін құрайды.

Бақытжан Қаратаевтың мұрасы бүгінгі тәуелсіз Қазақстан үшін де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Оның демократиялық қағидаттарға негізделген идеялары, ұлттық бірлік пен әділеттілікке ұмтылысы қазіргі қазақ қоғамы үшін аса маңызды болып қала береді. Қаратаевтың өмірі мен идеялары ұлттық рухты нығайту мен тәуелсіздікті қорғау жолында бізге өшпес үлгі ұсынады.

Қорытындылай келе, Бақытжан Қаратаевтың және оның әулетінің тарихы қазақ халқының ұлттық санасының қалыптасуы мен жаңғыруында маңызды рөл атқарады. Олардың ұмтылыстары мен еңбектері – ұлттық мәдениетімізді, тілімізді және рухани құндылықтарымызды сақтап қалудың жарқын мысалы. Қаратаевтың мұрасын ұлықтау және оны болашақ ұрпаққа жеткізу – біз үшін үлкен міндет әрі болашақтың жарқын болуына үлес қосатын тарихи жауапкершілік. Оның өмір жолы мен еңбектері қазақ халқының рухани жаңғыруы мен ұлттық сананы қалыптастыруда маңызды қадамдар болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қаратаев, Б. Қазақ жерін қорғау мәселелері. - Алматы: Қазақ университеті, 1998. - 320 б.
2. Абылқасымов, С. Бақытжан Қаратаев: өмірі мен қызметі. - Астана: Елбасылар баспасы, 2005. - 275 б.
3. Мұратов, Қ. Қазақ зиялылары және тәуелсіздік идеясы. - Алматы: Мектеп баспасы, 2020. - 188 б.
4. Тарихи тұлғалар энциклопедиясы. - Алматы: Қазақстан баспасы, 2012. - 540 б.
5. Бөкейханов, Ә. Қазақ даласындағы жер мәселесі. - Алматы: Санат, 1995. - 230 б.
6. Сейдалиев, Ж. Қазақтың саяси тарихы. - Орал: Тұмар, 2004. - 192 б.
7. Құлманов, Б. Мемлекеттік Думадағы қазақ зиялыларының қызметі. - Алматы: Дәуір, 2011. - 210 б.
8. Тынышпаев, М. Алаш және азаттық қозғалыстары. - Семей: Азаттық, 2007. - 160 б.
9. Алдабергенов, Т. Қазақтың жерге құқықтары: тарих және қазіргі заман. - Тараз: Тараз университеті, 2015. - 147 б.
10. «Айқап» журналының мұрағаты (1911-1915 жылдар). - Алматы: Қазақстан ұлттық кітапханасы, 2019. - 390 б.

ЖАҚЫП АҚБАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ТҮҢҒЫШ ТҰЖЫРЫМДАСЫ - «ҚАРҚАРАЛЫ ПЕТИЦИЯСЫ»

Боранбай С.Қ.

Ғылыми жетекшісі: Орынбекова Р.Ж., аға оқытушы, т.ғ.м.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

kanatovnaaa09@gmail.com

Қарағанды қ.

Қазақ халқының ғасырларға созылған ұлт-азаттық күресінің шырқау шыңы 1905 жылғы оқиғаларға байланысты екендігі тарихи ақиқат. 1905-1907 жылға дейінгі кезеңде бірінші орыс революциясының жаңғырығы Қазақстан жеріне де жетті. Әлихан Бөкейханов, Жақып Ақбаев сынды қазақ зиялылары Бірінші орыс төңкерісі деген атпен тарихта қалған Ресейдегі ұлы бүліншілікті қазақ пайдасына шешуге ұмтылды. Бұл қазақ азаттық қозғалысының жаңа кезеңінің басталуына себеп болды. Отаршыл мемлекеттің іргесі сөгіліп, шаңырағы шайқалған сәтті пайдаланып, қазақ халқының тәуелсіздік күресін бастап кетті. Әлбетте, қару көтеріп, қантөгіс жолымен емес, саяси-әлеуметтік, экономикалық-құқықтық талаптар қою арқылы өркениетті жолмен Қазақ мемлекетін құрудың жолдарын іздестірді. Ол үшін алдымен орыс империясының құрамындағы жұрт ретінде қазақтар өздерінің заңды құқықтарына кепілдік беруді талап етті [1].

Осы тұрғыда арыз-шағымдарға негізделген петициялар алғашында дін қызметкерлері тарапынан болды. Уақыт өте келе, жағдай өзгеріп, бірінші орыс революциясы тұсында петиция жазуды қазақ қоғамының сауатты, зиялы өкілдері өз қолдарына алды. Петициялар алғашында уезд бастықтарына, әскери губернияларға, генерал-губернаторлардың, Ішкі істер министріне, тіпті Ресей императорына жолданды. Петициялар Қазаннан, Оралдан, Лепсіден, Қарқаралыдан және басқа да жерлерден жібертілді. Қазақ елінің мұқтажын білдірген арыз-тілектер Оралда, Қарқаралыда, Жетісуда, яғни кең-байтақ қазақ даласының барлық аймақтарында жазылды [2,476.].